

stranden van beide schepen. Dat de auteur zich daarbij soms in de details verliest, zij hem vergeven. Daarnaast, en dat was ook een doel van het onderzoek, wordt inderdaad aangetoond dat multidisciplinair onderzoek tot verrassende resultaten kan leiden. Resultaten die door historici die zich louter verlaten op schriftelijke bronnen niet aan het licht gebracht zouden zijn. Het gaat daarbij bij voorbeeld over de herkomst van objecten waarover op basis van de scheikundige samenstelling van de gebruikte grondstoffen, interessante uitspraken gedaan worden. Gezegd moet worden dat archeologen in dit opzicht ruimer zijn in hun visie op bronnen en het gebruik ervan dan historici. Een nuttig boek voor historici dus.

Het boek is mooi uitgegeven door de Walburg pers en ruim geïllustreerd waarbij helaas moet worden opgemerkt dat de kwaliteit van de illustraties varieert doordat vaak uit een niet nader omschreven ‘particuliere collectie’ wordt geput daar waar in het publieke domein veel betere voorbeelden gekozen hadden kunnen worden. Ook is het jammer dat veel illustraties te krap afgekaderd zijn. Aardig is dan weer dat veel foto’s zijn opgenomen van actuele geografische situaties. De gebruikte literatuur is niet erg actueel met als meest recente publicatie een artikel uit het jaar 2000.

J. P. Sigmond

C. Gaemers, met medewerking van M. Langenbach, *Nalatenschap als toekomst. De fundaties van de vrijvrouw van Renswoude 1754-1810* (Zutphen: Walburg pers, 2004, 303 blz., € 29,50, ISBN 90 5730 307 8).

In Utrecht herinnert een kolossaal pand aan het einde van de Lange Nieuwstraat aan vrijvrouw van Renswoude, Maria Duyst van Voorhout. Zij bestemde tegen het einde van haar leven, zonder erfgenamen in de eerste lijn, haar immense erfenis tot redding van de Republiek. Met een vermogen van bijna 2 miljoen gulden behoorde zij tot de rijkste inwoners van de Republiek. Na haar overlijden bleef van dat vermogen ongeveer 1.500.000 gulden over voor de stichting van fundaties in Utrecht, Delft en Den Haag. Anders dan het luisterrijke uiterlijk van het Utrechtse pand doet vermoeden, is van begin af aan het geld uit haar nalatenschap van vrijvrouw op uiterst gewetensvolle en sobere wijze beheerd — zoals Gaemers in *Nalatenschap als toekomst* overtuigend laat zien. Het geld kwam na het overlijden van de vrijvrouw in handen van drie beheerders, die tot taak hadden gestalte te geven aan haar laatste wens: kansarme (mannelijke) wezen technische opleidingen te bieden, om zodoende ‘het vaderland’ een toekomst te garanderen.

In prachtige stijl weet Gaemers de bijzonderheden van dit initiatief te belichten. In de eerste plaats verdient de keuze van wezen als doelgroep van het onderwijs aandacht. Maria Duyst van Voorhout koos daarmee, niet geheel in lijn met de visie die op dat moment in de Nederlandse samenleving gemeengoed was, voor een groep minder kansrijken als begunstigden. Weliswaar was die samenleving in het midden van de achttiende eeuw doordrongen van het belang van een goede opvoeding voor alle burgers, maar daarmee werd niet zozeer een stijging op de sociale ladder beoogd. En dat doel had Duyst van Voorhout duidelijk wél voor ogen voor de groep wezen die zij uit armoede en knechtschap hoopte te verheffen. Niet zozeer omdat zij veranderingen van hun sociale omstandigheden op het oog had, zo laat Gaemers zien, maar omdat zij alle krachten

meende te moeten mobiliseren voor de redding van het vaderland. Ook op dit punt was Duyst van Voorhout haar tijd vooruit: dachten veel regenten en bestuurders in termen van stads- en gewestgrenzen, Duyst van Voorhout keek over die grenzen heen naar de noden van het vaderland. En die lagen, in haar ogen, op het gebied van water- en dijkbeheersing. De oprukkende Noordzee, binnenzeeën en rivieren vormden in haar gedachten een reële bedreiging voor het voortbestaan van de Republiek. De mobilisatie van het intellect van de wezen zou een bijdrage aan de oplossing van dat probleem moeten bieden.

Gaemers geeft in haar helder opgezette boek ruime aandacht aan alle aspecten van het tot uitvoer brengen van de laatste wens van de vrijvrouw. Probleem hierbij was de summere wijze waarop in het testament de regelingen rond de toekomstige fundaties vastgelegd waren. In welke beroepen de wezen precies onderwezen moesten worden, hoeveel geld aan hun onderhoud besteed diende te worden, welke levensstandaard in de fundaties aangehouden moest worden: daarover liet het testament zich nauwelijks uit. Het bouwen van het Utrechtse pand is daarvan een sprekend voorbeeld. Waar de regenten in Den Haag en Delft kozen voor een verbouwing van bestaande panden, daar ging het Utrechtse bestuur voor luxueuze nieuwbouw (die in de eerste decennia van het bestaan van de Utrechtse fundatie zwaar op de begroting zou drukken). Het verschil in huisvesting toont ook de beleidsruimte aan die binnen de eenheid van de drie fundaties aanwezig was. Weliswaar was in het testament een jaarlijks overleg tussen de fundaties voorzien, maar binnen het samenwerkingsverband was toch ook veel ruimte voor eigen beslissingen.

Gaemers volgt ook de leerlingen van de fundaties en hun carrières in detail. Uit minutieuze beschrijvingen — resultaat van grondig zoekwerk in de beschikbare archieven — komt een beeld naar voren van consciëntieuze bestuurders, die hardwerkende maar ook bij tijd en wijle rebelse leerlingen in bedwang probeerden te houden. De afhankelijkheid van de wezen ten opzichte van de regenten kon lange tijd duren. Gaemers laat zien dat vaak in goed overleg tot carrièrewendingen, scholingsmogelijkheden en zelfs huwelijken werd besloten. Aan de regenten werden hoge eisen gesteld: zij moesten de intellectuele vermogens van de leerlingen inschatten, geschikt onderwijzend personeel aannemen, en de kansen en ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voorspellen. Met hun doelstelling theorie en praktijk in de opleidingen te combineren gaven de regenten in feite gestalte aan de eerste beroepsopleidingen in de Republiek.

Minpuntje van het boek is de mate van vrijheid die Gaemers zich permitteert in het omgaan met de bronnen. Speculaties over de precieze gang van zaken van vergaderingen en de overwegingen die geleid hebben tot het nemen van beslissingen worden naar mijn smaak te weinig onderbouwd met directe citaten uit de notulen. En zo wordt ook het testament van de vrijvrouw zelf niet volledig in het boek geciteerd. Gaemers schrijft onderhoudend en overtuigend, maar zou de lezer hier en daar meer zicht op de teksten kunnen bieden die de basis vormen van haar interpretatie van de gebeurtenissen.

Els Stronks

C. M. Hogenstijn, *Het algemeen welzijn van het volk. Een politiek- en rechtshistorische studie van Deventer in de Patriottentijd* (Dissertatie Nijmegen 2005, Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt instituut XLVII, Werken van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch recht en geschiedenis XLIII; Nijmegen: Gerard Noodt instituut, 2005, xiii + 725 blz., ISBN 90 71478 73 4).

Ook zonder bureaucratisch gestuurde, politiek-correcte projecten aan interuniversitaire onderzoeksinstituten floreert de geschiedschrijving gelukkig toch wel — zelfs op terreinen die van hogerhand met weinig welwillendheid worden gezien: de Patriottentijd en de Bataafse Republiek. Opnieuw is er een omvangrijke monografie gewijd aan de politieke geschiedenis van de jaren 1778-1787 op lokaal gebied. Dit soort dieptestudies is onontkoombaar over een tijdvak waarin de stedelijke autonomie nog zo sterk was als toen. Des te meer geldt dat voor een stad als Deventer dat met Zwolle en Kampen zo'n belangrijke stem had in de Overijsselse statenvergadering. Mede gezien de repercussies van de felle patriottenbeweging in deze IJsselstad en de intellectuele kwaliteiten van enkele van haar voormannen zoals Simon de Vries, Gerhard Dumbar jr., professor F. A. van der Mark en de wijnkoperszoon Rutger Jan Schimmelpenninck is de keuze voor Deventer bij voorbaat verantwoord.

Hogenstijn begon overigens niet op een onbeschreven blad: Zandstra, Te Brake en anderen gingen hem al voor. De motivering voor een nieuwe monografie over Deventer ligt — als ik het goed zie — niet zo zeer in de verdieping van de politieke geschiedenis in het licht van de nieuwste literatuur als wel in de 'rechtshistorische' dimensie die de auteur heeft willen aanbrengen. Zijn boek is dan ook aanvaard als juridisch proefschrift aan de Radboud Universiteit te Nijmegen — mede gezien de toelatingsprocedure welhaast een unicum.

De auteur haalt breed uit. Geen wonder, want hij is intiem vertrouwd met de Deventer historie en geschiedbronnen zoals uit een tiental boeken van zijn hand blijkt. Het proefschrift valt, als al het goede, in drie delen uiteen. Het eerste heet bescheiden een 'historische inleiding in de institutionele en rechtsgeschiedenis' van de stad (13-138): geen geringe aanloop! Maar dan zijn we er nog niet. Het tweede deel houdt zich met 'bovenlokale factoren' bezig die voor het ideologische klimaat van de Patriottentijd van gewicht zijn geweest. (141-231) Hierin staan een tiental verlichte denkers over staat en recht centraal, in chronologische volgorde van Locke en Pufendorf tot Paine, en natuurlijk ook de Amerikaanse constituties met hun aandacht voor de mensenrechten (niet voor de slaven). Aan het slot van dit deel komen, in het vierde hoofdstuk, de bovenlokale ontwikkelingen schetsmatig aan de orde, mede in relatie tot Overijssel en Deventer: het werk van Jan Wagenaar en Rutger Jan Schimmelpennincks verhandeling over de beste staatsinrichting uit 1784 en natuurlijk de Amerikaanse Opstand en de vierde Engelse Oorlog. Met Schimmelpenninck (1761-1825) zijn we eindelijk bij de landelijke patriottenbeweging zelf aangeland. (220-231) Hogenstijn sluit dit tweede gedeelte af met een hoofdstuk over 'ontwikkelingen in het gewest Overijssel', waarin de beruchte drostendiensten een plaats vinden waarover het lid van de ridderschap Joan Derk van der Capellen zich zo heeft opgewonden.

De kern van het boek vormen de hoofdstukken 6 en 7 van het derde deel; de patriottenbeweging in Deventer — in hun strijd met de prinsgezinden — en dan met name het streven naar constitutionele vernieuwingen. (315-508) Ongetwijfeld heeft Hogenstijn dankzij diepgaand archiefonderzoek en studie van eigentijdse pamfletten en allerlei verhandelingen het